

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

פת גוים, פת מחללי שבתות - מקורות והערות

א. יסודות איסור פת גוים

חכמינו ז"ל גזרו שלא לאכול פת של גויים. הגמרא מתארת שגזירתם לא התפשטה בכל ישראל, לכן תוקפה אינו מוחלט, עד כדי כך שבדור מאוחר יותר מהדור בו גזרו את הגזירה, היא הותרה למעשה.

הראשונים חלוקים האם ההיתר היה כללי, או שיש לו תנאים מסוימים (דווקא ממאפיה ולא מאדם פרטי, דווקא כשאין שם מאפיה של יהודי)¹.

הרמב"ם מסביר שהגזירה היא "כדי שנתרחק מהם ולא נתערב עמם, כדי שלא נימשך בהתערבנו עמם להתפקרות במה שאסור, והוא ענין אומרם משום חתנות". כדעת הרמב"ם סוברים רוב הראשונים, ואין הבדל בין גוי עובד עבודה זרה לגוי שאינו עובד עבודה זרה². למעשה בימינו כמעט ואין אפשרות להתיר פת של גוי, מאחר ומלבד החשש מדין פת גוי, יש חששות אחרים של כשרות המוצרים המשמשים להכנת הפת³.

ב. פת של מחללי שבתות

כאמור לעיל סיבת הגזירה בפת גויים הייתה "כדי שלא נמשך בהתערבנו עמם להתפקרות במה שאסור".

לכאורה טעם זה שייך גם ביהודים שאינם שומרים תורה ומצוות.

מאידך עיקר הגזירה כפי שעולה מן הגמרא הייתה על מנת שלא נתחתן עם גויות, ודאי שלטעם זה אין לאסור פת של יהודי, יהיה מי שיהיה, שהרי מותר להתחתן איתו. למעשה נחלקו בזה האחרונים ולדעת פוסקים רבים פת של מחללי שבתות מותרת, כמוכן בתנאי שהמרכיבים כשרים (כמבואר לעיל)⁴.

מקורות והערות

1. חכמים אסרו לאכול פת גוי¹, כמבואר במשנה (עבודה זרה פ"ב מ"ו) "אלו דברים של גויים אסורין ואין איסורן איסור הנאה חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו והפת והשמן שלהן, רבי ובית דינו התירו בשמן, ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וציר שאין בה דגה כלבית שוטטת בו והחילק וקורט של חלתית ומלח סלקונטית, הרי אלו אסורין ואין איסורן איסור הנאה".

בגמרא יש שלשה דיונים בעניין פת גויים. למרבה הפלא הדבר הראשון שהגמרא דנה בו הוא האם יש היתר לפת גוי, לכאורה היינו מצפים שהדיון הראשון יהיה מפני מה אסרו פת גוי, כפי שמצאנו דיונים אחרים בגמרא (ע"ז לה ב - לט א) על אותם עניינים שנידונים במשנה, על חלב שחלבו גוי שואלת הגמרא מיד "חלב למאי ניחוש לה?", על שמן של גויים נחלקו רב ושמאל מי גזר ומדוע גזרו, על קורט של חלתית הגמרא מבררת מדוע אסרו, על שאר הדברים במשנה הגמרא מבררת את גדר האיסור מה כלול בו ומה לא כלול בו, רק בפת הגמרא מתחילה בבירור האם יש היתר.

זה לשון הגמרא (שם לה ב): "אמר רב כהנא אמר רבי יוחנן, פת לא הותרה בבית דין", מדיוק לשונו של רבי יוחנן משמע שיש מי שהתיר, הגמרא עמלה למצוא מי הוא זה שהתיר פת של גוי ומביאה שתי אפשרויות.

א. "דכי אתא רב דימי אמר פעם אחת יצא רבי לשדה והביא עובד כוכבים לפניו פת פורני מאפה סאה אמר רבי כמה נאה פת זו מה ראו חכמים לאוסרה מה ראו חכמים משום חתנות אלא מה ראו חכמים לאוסרה בשדה כסבורין העם התיר רבי הפת ולא היא רבי לא התיר את הפת".

ב. "רב יוסף ואיתימא רב שמואל בר יהודה אמר לא כך היה מעשה אלא אמרו פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים אמר רבי אין כאן פלטר כסבורין העם לומר פלטר עובד כוכבים והוא לא אמר אלא פלטר ישראל".

מתוך שני הסיפורים בגמרא עולה שלכאורה היו שתי אפשרויות להתיר. הראשונה 'בשדה' כלומר מקום בו אכילת פת גוי לא נעשית בקביעות אלא באקראי לפי שבמקרה זה אין לחשוש (רש"י ד"ה לאוסרה בשדה). האפשרות השניה להתיר הייתה בפת של פלטר (בערוך ערך פלטר פירש 'מוכר' ושם זה כולל לכל מיני המסחר ולא דווקא לפת או לאופה, עיין שם בהגהות אחי"ה. רש"י פירש (ע"ז נה ב) "שאופה את הפת"). אלא שהגמרא טוענת שהאנשים ששמעו את רבי טעו בכוונתו והוא מעולם לא התיר את הפת. יוצא שאין היתר לפת גוי.

¹ כך אכנה את האיסור הידוע בשם 'פת עכו"ם' לפי שברוך ה' לא מוטלת עלינו יותר אימת הצנזורה. אמנם עיין לקמן בגוף הדברים שכנראה נחלקו הראשונים בגדר הגזירה האם היא רק בעובדי עבודה זרה או בכל הגויים.

אלא שהגמרא ממשיכה "אמר רבי חלבו אפילו למאן דאמר פלטר גוי לא אמרן אלא דליכא פלטר ישראל אבל במקום דאיכא פלטר ישראל לא ורבי יוחנן אמר אפילו למאן דאמר פלטר גוי הני מילי בשדה אבל בעיר לא משום חתנות". בפשטות הגמרא מתייחסת לסיפורים הקודמים, כלומר רבי חלבו ורבי יוחנן מבררים את שיטת אותם טועים. השאלה היא מדוע? הרי הם טעו ואין הלכה כמותם? הר"ן (שם יד א בדפ"ר) עומד על השאלה הזו ולכן מפרש שרבי חלבו ורבי יוחנן לא ביארו את שיטת הטועים, אלא היה ידוע להם שלמרות שרב יוסף סובר שהשומעים טעו ולא הבינו את דעת רבי, יש אמורא אחר (שלא הוזכר בגמרא) שסובר שהשומעים לא טעו ורבי התיר בתנאים מסוימים ועל דבריו באו רבי חלבו ורבי יוחנן.

אך הריטב"א (שם) לא מסביר כך לדעתו רבי חלבו ורבי יוחנן מתייחסים לטעות של העם "והכי פירושו אמר רבי יוחנן ואפילו למה שהיו סבורין העם לומר שהתירו פלטר גוי במקום פלטר ישראל הני מילי בשדה שלא רצו להטריחו ללכת לעיר לקנות מן הפלטר ישראל, אבל בעיר לא מכיון שיש שם פלטר ישראל, ומכל מקום הוסיף לנו רבי יוחנן היתר פלטר גוי במקום פלטר ישראל בשדה". לשיטתו שוב חוזרת השאלה, מדוע לדון על טעותו של העם? הרי למעשה אין מתיר פת של גוי ומה לנו אם העם טעה כך או אחרת?

לסיכום (ביניים) העלינו שתי שאלות על הדיון הראשון בגמרא בענין פת גויים. ראשית, מדוע מתחילה הגמרא בשאלה אם יש היתר, שנית מאחר ולא מצאנו מתיר מדוע דנים רבי חלבו ורבי יוחנן בסברת הטועים שסברו שרבי מתיר.

המפתח לתשובה על שאלות אלו מונח בדברי התוס' (שם ד"ה מכלל) שכתבו "מדקאמר פת לא הותרה בבית דין מכלל דאי בעי הוה שרי ליה, אלמא לא פשט איסורו". כלל גדול קבלנו בגזרות חז"ל "אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמניין", ומשני טעמים לעולם לא יהיה בית דין מאוחר שגדול מחברו המוקדם. הטעם הראשון נכתב ברמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"א) "והיאך יהיו גדולים מהם במנין הואיל וכל בית דין ובית דין של שבעים ואחד הוא, זה מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שאמרו בית דין הגדול ולא חלקו בו" [אמנם שיטת הראב"ד שגדול במניין הוא במניין שנים, עי' בפירושו לעדויות פ"א מ"ה] ולפי שהדורות יורדים כמבואר במסכת שבת (ק"ב ב) "אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא אם ראשונים בני מלאכים או בני אנשים ואם ראשונים בני אנשים או כחמורים ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים", הרי לא יתכן שיהיה בית דין מאוחר שיהיה גדול בחכמה מבית דין שקדם לו, לכן לא שייך שמישהו יתיר דבר שאסרו, לכן אם אומר לנו רב כהנא בשם רבי יוחנן שיש מתיר, מוכרח שהגזירה לא התקבלה מלכתחילה, אילו הייתה הגזירה מתקבלת לא היה אפשרות להתיר. כיצד גזירה לא מתקבלת? כאשר לא פושט איסורה בכל ישראל.

היסוד הזה הוא המפתח להבנת הגמרא. בניגוד לשאר הגזירות המובאות במשנה שהתקבלו בישראל ופשט איסורן בכל מקומות מושבותיהם, גזירת פת גויים לא פשטה וניתן להתירה. מאחר ומציאות זו הייתה ידועה לגמרא, הבירור הראשון שיש לעשות הוא האם למעשה הפת אסורה או מותרת? לפני שמבררים מדוע אסרו את הפת. כלומר הגמרא בשלב זה ממשיכה את המשנה, לא מפרשת אותה, השלב הבא יהיה הבירור מדוע אסרו פת גוי ובאיזה אופן, או אז הגמרא תפרש את המשנה.²

הסבר זה עדיין לא מבאר את דברי רבי חלבו ורבי יוחנן, שהרי אם אפשר להתיר מאחר ולא פשט האיסור בכל ישראל, ההיתר יכול להיות שונה מדור לדור, בפרט אם למעשה רבי לא התיר. למה לדון מה חשבו שהוא מתיר, גם אם לא היו חושבים שהוא מתיר, אנחנו יכולים להתיר בתנאים שנראים לנו, הרי איסור זה לא פשט.

תירוץ לזה ניתן ללמוד מהשוואת הסוגיה המקבילה בירושלמי.

אומר הירושלמי (ע"ז פ"ב ה"ח) "רבי יעקב בר אחא בשם רבי יונתן, פת מהלכות של עימעום היא, כך אני אומר מקום שפת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת נכרים אסורה ועימעמו עליה והתירוה. או מקום שאין פת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת נכרים מותרת ועימעמו עליה ואסורה. [פירוש: רבי יעב בק אחא בשם רבי יונתן ידע שיש גמגום, ספק בפת של גוי, אלא שהוא מסופק האם הספק היה להחמיר או שהספק היה להקל]. אמר רבי מנא וכי יש עימעום לאיסור [אם היו אוסרים היו אומרים שהחמירו, אם יש ספק זה בצד ההיתר, ומקשה הירושלמי] ופת לא כתבשילי נכרים הוא [מדוע בפת הקלו ובבישול גוי לא הקלו] כך אנו אומרים מקום שאין תבשילי ישראל מצוין בדין הוא שיהו תבשילי נכרים מותרים. אלא כיני מקום שאין פת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת נכרים אסורה ועימעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש. רבנן דקיסרין בשם רבי יעקב בר אחא כדברי מי שהוא מתיר ובלבד מן הפלטר. ולא עבדין כן [אלא מתירים גם מבעל הבית (פני משה)]."

בפשטות הירושלמי חולק על הבבלי. לשיטת הבבלי יסוד ההיתר הוא שהגזירה לא התפשטה וממילא יש כח בבית דין להתירה, לשיטת הירושלמי אין הבדל בין פת לבישול, כמו שבישול אסור ואין לו היתר לעולם (לפי שהוא מגזירת יח דבר, עיין ע"ז לו א ובתוד"ה והתנן) כך פת אסורה והסיבה שהתירו היא 'חיי נפש'.

אלא ששאלתינו על רבי חלבו ורבי יוחנן מצריכה תירוץ, בפרט שרבי יוחנן הוא 'מרא דמימרא' 'פת לא הותרה בבית דין'. על מנת ליישב את השאלה נראה לומר שהירושלמי והבבלי לא חולקים אלא משלימים.

² להבנה והרחבה של אופן התפשטות הגזירות והתקנות בישראל בימי חז"ל, עיין בספר 'יסוד המשנה ועריכתה' לגר"ר מרגליות (עמ' יא).

הבבלי מתאר על ידי שני הסיפורים של רבי את המציאות שהייתה. מעולם לא היה מי שהתיר פת של גויים אלא שהעם טעה ונהג בו היתר. לירושלמי קשה איך ניתן להתיר את הפת? הרי העם טעה? למה לא הודיעו בית דין לעם שהם טועים ושאינן היתר בפת? התשובה לזה היא חיי נפש. יוצא שההיתר בפת מצוצמם, התירו רק את המינימום הנצרך מפני חיי נפש, לכן יש חובה לברר מהו אותו מינימום נצרך, כלפי זה מכוונים דברי רבי חלבו ורבי יוחנן.

כך נראה מלשון פסקי הרי"ד (ע"ז לה ב) "כסבורין העם לומר התיר רבי את הפת, ולא התיר רבי את הפת, פירוש למדנו משם שהתירו העם, ואף על פי שטעו והתירו שלא ברשות בית דין, הניחום בית דין בהיתרם ולא רצו לאוסרם, כדמפרש בירושלמי עימעמו עליה והתירוה, ומאז נהגו היתר בדבר, וזהו מכלל דאיכא למאן דשרי, שבודאי אין חכם שהתיר פת של גוים לכתחילה, אלא מאיליהם התירוה העם, אלא שבית דין לא רצו למונעם".

כלומר על פי המהלך הזה יוצא שגזירת פת של גויים, פשט איסורה בתחילה בכל ישראל. אם כן מה פירוש דברי התוס' שהבאנו לעיל "מדקאמר פת לא הותרה בבית דין מכלל דאי בעי הוה שרי ליה, אלמא לא פשט איסורו"?

ברמב"ם (הל' ממרים פ"ב הלכה ו-ז) נפסק "הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה, ואחר שגזרוה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה ואינן רשאים לכופ את העם ללכת בה. גזרו ודימו שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן מרובה עמד בית דין אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל, יש לו רשות לבטל ואפילו היה פחות מבית דין הראשון בחכמה ובמנין".

מפורש בדבריו שבמקום שלא פשט האיסור בכל ישראל לא צריך בית דין להתיר אלא הגזירה פוקעת מאליה, ובמקום שהיה נראה לבית הדין הראשון שפשט האיסור ואחר שנים נבדק ונמצא שלא כך המציאות, הגזירה לא פוקעת מאליה וצריך בית דין על מנת להתירה. בגמרא שלנו הצריכו בית דין על מנת להתיר, רבי יוחנן אומר "פת לא הותרה בבית דין", אם הגזירה מלכתחילה לא פשטה בכל ישראל כלל לא צריך בית דין אלא היא פוקעת מאליה.

הסבר זה מחזק את הצורך בדברי רבי חלבו ורבי יוחנן להבין מה הייתה טעות העם, כי כשבית דין המאוחר הניחם במנהגם, כלומר התיר את הפת למרות הגזירה הקדומה, הוא התיר על פי מה שנהגו העם.

מעתה ניתן לומר, שלכן הגמרא מתחילה דווקא בבירור זה (נוסף על מה שביארנו קודם לכן שהגמרא מבררת האם האיסור נהג בימינו), שהרי בירור זה הוא בירור בגדר הגזירה כפי שהיא נהוגה היום.

2. בסעיף הקודם עסקנו באריכות ובהרחבה במקור איסור פת של גויים. כעת נברר מהו הטעם שמחמתו גזרו על פת גויים.

בגמרא מצאנו לכאורה כמה אפשרויות להסביר את טעם גזירת פת גויים ויש לברר האם ההסברים השונים חלוקים או לא ואם יש ביניהם הבדל להלכה.

בדף לה (ב) אומרת הגמרא שגזירת פת גויים היא 'משום חתנות', "דכי אתא רב דימי אמר פעם אחת יצא רבי לשדה והביא עובד כוכבים לפניו פת פורני מאפה סאה אמר רבי כמה נאה פת זו מה ראו חכמים לאוסרה. מה ראו חכמים?! משום חתנות. אלא מה ראו חכמים לאוסרה בשדה".

מה האיסור בחתנות? בדף לו (ב) מביאה הגמרא מחלוקת בין חכמים לרבי שמעון בר יוחאי האם הפסוקים (דברים ז ד-ה) "ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבןך. כי יסיר את בןך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וסרה אף ה' בכם והשמידך מהר". מתייחסים רק לשבע אומות או לכל העמים. לדעת חכמים האיסור מתייחס רק לשבעת עממים המוזכרים שתי פסוקים קודם לכן. לדעת רבי שמעון האיסור כולל את כל הגויים בעולם. שיטתו של רבי שמעון נלמדת (על פי התוס' שם ד"ה כי יסיר) מדרכו לדרוש את טעמי המצוות, ומאחר וכאן נאמר "כי יסיר את בןך מאחרי" אין הבדל בין שבע אומות לבין גוי אחר, כולם עלולים לגרום ליהודי לחטוא.

אך צריך ביאור האם איסור החתנות לשיטת רבי שמעון הוא רק בעובדי עבודה זרה או בכל הגויים. שהרי אם הוא דורש את טעם המצוות, בהמשך הפסוק מבואר כיצד יסורו הבנים מאחרי ה', "ועבדו אלהים אחרים", וכל שלא יעבדו אלהים אחרים, אפילו אם יעברו על איסורים, לכאורה התורה לא אסרה.

לכאורה לחקירה זו תהיה השפעה על שאלתינו בפת גויים, האם אסרו רק פת של עובדי עבודה זרה או שאסרו פת של כל גוי.

בגמרא (שם) מובאת מחלוקת אמוראים בטעם גזירת פת גויים:

א. "גופא אמר באלי אמר אבימי נותאה משמיה דרב פיתן ושמן יינן ובנותיהן כולן משמונה עשר דבר הן, בנותיהן מאי היא אמר רב נחמן בר יצחק גזרו על בנותיהן נידות מעריסותן".

ב. "וגניבא משמיה דרב אמר כולן משום עבודת כוכבים גזרו בהן דכי אתא רב אחא בר אדא אמר רבי יצחק גזרו על פיתן משום שמן מאי אולמיה דשמן מפת אלא על פיתן ושמן משום יינן ועל יינן משום בנותיהן ועל בנותיהן משום דבר אחר".

כלומר נחלקו באלי וגניבא מהי שיטת רב. לדעת באלי גזירת הפת היא מגזירת יח דבר (ובשלב זה לא התבאר טעמה) מאידך לדעת גניבא גזירת פת היא הרחקה מעבודה זרה (רש"י ד"ה דבר אחר, פירש דבר אחר - עבודה זרה).

ומקשה הגמרא על שיטת גניבא שבנותיהם אינה גזירת חכמים אלא דין תורה, לא תתחתן במ. ומבארת שלשיטת חכמים שהאיסור הוא רק בשבע אומות, חכמים גזרו על שאר הגויים שגם איתם אסור להתחתן והכל משום עבודה זרה. לשיטת רבי שמעון בר יוחאי שגם שאר הגויים אסורים מדאורייתא הגזרה על בנותיהם לא הייתה 'חתנות' אלא ייחוד.

עולה מכך שלשיטת גניבא גזירת פת גויים חלה רק על עובדי עבודה זרה, שהרי בשאר גויים אין לחוש. פשוט לשיטת רבי שמעון בר יוחאי כמבואר לעיל, וכן לשיטת חכמים כפי שעולה ממהלך הגמרא.

ממילא ניתן לומר שבזה חלק באלי על גניבא. לשיטתו האיסור הוא בכל הגויים וטעם האיסור הוא חתנות, שחכמים גזרו על כל הגויים חתנות ולא רק על עובדי עבודה זרה וטעמם כדי שלא יבוא יהודי לעבור איסורים.

אלא שיש לדחות מהלך זה ולהוכיח שאין חילוק בין עובדי עבודה זרה לשאר הגויים, ולא זהו שורש מחלוקתם של באלי וגניבא. שהרי במסכת שבת (י"ז ב) כשהגמרא מבררת את מניין שמונה עשרה הגזרות הכלולות בגזירת יח דבר היא מביאה את דברי באלי שאומר שפתן שמנן יין ובנותיהם הם מגזירת יח דבר וכולם גזירה אחת ומביאה בהמשך לדבריו את דברי רבי יצחק שגזרו על פיתן ושמנן משום יין ועל יין משום בנותיהן ועל בנותיהם משום דבר אחר, כלומר עבודה זרה.

לכאורה הגמרות סותרות, שהרי בעבודה זרה סברת רבי יצחק הובאה על מנת להסביר את שיטת גניבא ואילו בשבת היא מובאת להסביר את סברת באלי. לכן מוכרחים להגיד שבזה לא הייתה מחלוקת אלא המחלוקת הייתה מה גזרו, נדות או ייחוד, אך על העיקרון שניהם מודים שגזרו משום דבר אחר דהיינו עבודה זרה.

אלא שיש לברר האם חכמים חילקו בין גויים עובדי עבודה זרה לכאלה שאינם או שהשם עובדי עבודה זרה כולל את כל הגויים בעולם.

מדברי הראשונים משמע שאין חילוק בזה בין גוי עובד עבודה זרה לשאר הגויים. רש"י פירש במשנה (לה ב ד"ה שלקות) "וכלוהו משום חתנות" לכאורה חתנות כולל את כל הגויים כפי שנראה מכל הראשונים. בדף לח (א ד"ה מדרבנן) פירש רש"י בטעם גזירת שלקות "שלא יאה ישראל רגיל אצלו במאכל ומשתה ויאכילנו דבר טמא", אם זהו טעם הגזירה הרי זה שייך בכל הגויים ולא רק בעובדי עבודה זרה. אלא שרש"י (לו ב ד"ה ובנותיהן) כתב לפרש ובנותיהן משום דבר אחר היינו עבודה זרה, ולכאורה כאמור לעיל על פי זה רק בעובדי ע"ז שייכת הגזירה, האם זה סתירה ברש"י? אם נפרש שכובדי עבודה זרה הוא שם כולל לכל הגויים והחשש והגזירה הייתה על כל הגויים לא תהיה סתירה.

הדברים מפורשים עוד יותר בפירוש הרמב"ם למשנה (ע"ז פ"ב מ"ו) שכתב "רוב אלה הדברים, כגון הפת והשלקות ודומיהן, אמנם נאסרו כדי שנתרחק מהם ולא נתערב עמהם, כדי שלא נימשך בהתערבנו עמהם להתפקרות במה שאסור, והוא ענין אומרים משום חתנות". כלומר איסור חתנות הוא כדי שלא נתערב בגויים ונעבור על איסורים שונים, לאו דווקא איסור עבודה זרה.

כך מפורש גם בדברי המאירי בבית הבחירה (ע"ז ו ב) "חתנות זה שהוזכר כמה פעמים בדברינו מן התורה הוא אסור ואף על פי שאין אישות לגוי כל ישראל הבא על אחת משאר אמות לכוננת אישות או ישראלית לאחד משאר אמות לוקה שנאמר לא תתחתן בהם ואין בזה הפרש בין שבעה עממין לשאר אומות ואף על פי שמקרא זה בשבעה עממין כתוב הרי נאמר שם כי יסיר את בנך מאחרי לרבות כל המסירין".

וכן משמע משאר הראשונים שנקטו כדברי הגמרא בדף לה (ב) וקראו לאיסור 'חתנות' סתם ללא תוספת או סייג שזה מתייחס רק לחלק מהאומות.

ואם כן, אף על פי שמדקדוק ועיון בגמרא ניתן להגיע למסקנה שגזירת פת גויים הייתה רק בעובדי עבודה זרה, מאחר והראשונים לא למדו כך ולא דייקו כדברינו בגמרא, כנראה שהדקדוקים אינם נכונים ובאמת הגזירה הייתה על כל הגויים.

אך כעת מוטל עלינו לבאר כיצד למדו הראשונים את הגמרא, במה טעינו ובאיזה אופן ניתן להסביר אחרת את הסוגייה בדף לו (ב). תשובה זה כתב הגר"י אייבשיץ (במטה יונתן, אוצר מפרשים על שו"ע סי' קיב סע' א). לעי פירשנו את השתלשלות הגזרות באופן זה- גזרו על פתם, שמנם וינים משום בנותיהן ועל בנותיהן משום דבר אחר כלומר עבודה זרה. הגזירה על בנותיהן לפי זה הייתה יחוד. אולם ניתן להסביר שיש כאן שתי גזירות שונות. גזרו על פתם, שמנם וינים משום בנותיהם, כלומר חיתון עם בנותיהם שלא יבואו להתחתן איתן. ועל בנותיהן גזרו יחוד משום עבודה זרה, זו גזירה נפרדת, כפי שבהמשך הברייתא נאמר שגזרו על דבר אחר משום דבר אחר, ופירושו שגזרו זבה על בניהם משום משכב זכור.

וכדברים האלה כתב בפרי תואר (ס"ק ג) "ונראה לפרש דכוונת הש"ס היא דגזרו על פתן משום בנותיהן, פירוש לבל יתחתן בהם. ואומרו על בנותיהן משום דבר אחר לא קאי אבנותיהן דקאמר ברישא, אלא גזירה אחרת קאמר, דגזרו על ייחוד בנותיהן משום ע"ז... וכפי זה מרווחנא תרי מילי, חדא דכל בנות גוים בכלל, ואתי שפיר אומרים דאיסור פת משום חתנות".

אך הגר"ע יוסף זצ"ל בשות יביע אומר (ח"ה יו"ד סי' י) הקשה על דבריו "ותימה, דהא בע"ז (לו ב) אמר רב, וכולן משום ע"ז גזרו בהן. ולדברי הפרי תאר פתן שמנן ויין משום איסור חתנות הוא, ולא משום ע"ז כלל. ובאמת שבפירוש רבנו חננאל (שם) איתא וגזרו על יין משום ייחוד בנותיהן. וכן כתב הרשב"א בתורת הבית הארוך (ב"ה ש"א קכט ב) ע"ש".

הרי לפנינו שככל הנראה יש מחלוקת ראשונים בביאור סוגיית הגמרא. ולמעשה יש בדן זה מחלוקת אחרונים.

בשו"ע (סי' קיב סע' א) נפסק "אסרו חכמים לאכול פת של עממים [עובדי עבודה זרה] משום חתנות". הש"ך (ס"ק ב) מעיר על המילים 'עובדי עבודה זרה': "עייין לקמן ריש סימן קכג וסי' קכד ס"ק יב". בתחילת סימן קכג דן המחבר באיסור יין נסך ופוסק "סתם יינם של עממים עובדי אלילים אסור בהנאה", רמ"א מגיה על דבריו "ובזמן הזה שאינו שכיח שהגויים מנסכים לעבודה זרה יש אומרים דמגעם ביין שלנו אינו אסור בהנאה רק בשתייה וכן סתם ייין שלהם אינו אסור ליהנות ממנו". מדבריהם משמע שהגזירה הייתה רק על עובדי עבודה זרה ולא על כל הגויים. בסימן קכד (ס"ק יב) כתב הש"ך בדעת המחבר שכל גוי שאנ יודעים שאינו עובד עבודה זרה דינו כאומה שלא עובדת עבודה זרה, לכן יין של ישראל שנגע בו גוי שאינו עובד עבודה זרה מותר בשתייה.

מדברים אלו משמע שדעת הש"ך היא שהמחבר אוסר פת גויים רק בעובדי עבודה זרה. כך הבין גם הגר"י אייבשיץ (שם) את דברי השו"ע וכך הבין גם הפרי תואר (שם), אלא שחלק להלכה כמבואר לעיל).

מאיך דעת הפרי תואר כבר התבארה לעיל שהאיסור היה בכל הגויים ולא רק בעובדי עבודה זרה. וכן דעת הפרי מגדים (שפתי דעת ס"ק ב) שכתב "ואף גוי שאינו עובד עבודה זרה פתו אסור... ופשוט הוא".

ועיין עוד בדרכי תשובה (סי' קיב ס"ק ד) שהכריע כדברי הפרי תואר. ונראה שכן דעת הרבה פוסקים שאסרו פת קראים ופת מומרים (כפי שיתבאר לקמן) ופת גוי שאינו עובד עבודה זרה לכאורה אסור לשיטתם בק"ו.

כמו כן יש לציין שהמילים המוסגרות בסוגריים מרובעות בלשון המחבר, "עובדי עבודה זרה", לא היו בכל מהודרות השו"ע ונוספו רק ממהדורת וינציה שיצאה לאור בשנת שכז, וככל הנראה הוספה זו היא מחמת הצנזורה (עי' הגהות והערות לשו"ע מהד' פרידמן אות א). ואם כן השו"ע לא סבר מעולם להקל בפת של גוי שאינו עובד עבודה זרה.

3. למרות שעל פי הגמרא והראשונים נפסק להלכה להקל בפת גויים, תחת תנאים מסויימים כמבואר בשו"ע (סי' קיב סע' ב) "יש מקומות שמקילים בדבר ולוקחים פת הנחתום הגוי במקום שאין שם נחתום ישראל מפני שהיא שעת הדחק" ולמרות שרמ"א מקל עוד יותר מזה ופסק (שם) "דאפילו במקום שפת ישראל מצוי שרי", וכן ההיתרים המבוארים בהמשך הסימן (כגון הדלקת התנור, חיתוי בגחלים, נפיחה באש וכדומה עיין סע' ט), הרי שבזמננו אין היתר בדרך כלל לפת של גוי.

לפי שכתב הפתחי תשובה (ס"ק ב) "עיין בשו"ת מים רבים (יו"ד) מסימן ה עד סימן טו, ותוכן דבריו שם לאסור הפת מהנחתום ההוא כיון שהנחתום עוסק גם כן בשומן של דבר אחר, אי אפשר שלא יתערב בפת הן בשעת לישה או בעריכה ואפייה, ושמה נתערב כל כך עד שיש נתינת טעם, ולכן אפילו כשהנחתום אומר שנזהר יפה אסור, ע"ש".

קל וחומר בזמנינו שתעשיית המזון מורכבת ובלחם יש מרכיבים רבים (קרוב למאה) גם אם אין בזה דין פת גויים הרי יש חשש גדול לאיסורים אחרים.

וכן כתב בדרכי תשובה (ס"ק ב) "ודע דכל זה הוא בימיהם שלא היה חשש תערובת איסור בפת עכו"ם רק משום גזירת חתנות וכאמור. אבל בזמנינו זה שיש על כל פת עכו"ם אפילו של נחתום חשש איסור גדול כי מהדרך שנותנים חלב בתוך העיסה כדי שיעלה חימוצו ויהיה מוטעם יפה וגם יש מין פת הנקרא צוויבאק שיש קלא דלא פסק שמערבין בו שומן ומי יודע אם אינו שומן איסור וכנודע ליודעים בוודאי פשוט דעתה בוודאי אסור לקנות פת אפילו של פלטר אפילו במקום שאין פלטר ישראל מצוי ואפילו לקנות העיסה ולאפותה בעצמו אסור בכל גווי עד שיוודע בבירור שלא נתערב בו חלב ולא שום שומן של איסור".

4. כתב הפתחי תשובה (סי' קיב ס"ק א) בשם התפארת למשה "דפת של מומר שרי דמשום חתנות ליכא, דאף על פי שחטא, ישראל הוא".

אך בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' צב) חלק עליו וכתב "ולפענ"ד דליתא [וכן מפורש בחי' הר"ן חולין (ד ב) עיין שם] דהא מפורש לקמן (סי' קכד סע' ח) דמומר עושה יי"נ במגעו. מוכח דיש בהם גזירת בנותיהם. דהא קי"ל דכחו של נכרי אינו אסור אלא בשתיה. והקשה הר"ן (כז א בדפ"ר) לשיטה זו דהא עיקר ניסוך הוא ע"י כחו שהעכו"ם יוצא היין לע"ז. ותירץ הר"ן דבמגע החמירו טפי משום דאית בהו משום בנותיהם ג"כ. אבל בכחו דאינו אסור אלא משום חשש ניסוך מסתיי' לאסור בשתיה. א"כ אי אמרת דבמומר אין איסור משום בנותיהם לא יאסר מגעו בהנאה, ועוד דהא כתב הר"ן (פרק אין מעמידין) בשם הרשב"ם דע"כ צריך לטעמא דבנותיהם לאסור סתם יינם ותיפוק לי' משום ניסוך. ותירץ הרשב"ם דאזלין בתר רוב ורוב יינם אינם מנוסכים. וא"כ הא דאמרינן בחולין (ד ב) בענין יהושפט ששתה יין אצל אחאב משום דשתי' סתם יינם הוא ועדיין לא נחסר יין של נכרים. ומוכח דאחר הגזירה היה יינו של אחאב אסור אף דמשום חשש ניסוך לא הי' אסור כדברי הרשב"ם הנ"ל. ע"כ במומר יש גזירת בנותיהם. ומ"ש בספר הנ"ל שמותר לישא בת מומר. אומר אני כן הדברים. אך זה דוקא כשבתו מתנהגת בדת יהודית אבל אם היא מומרת כמוהו אסורה כמו נכרית ממש. דמה"ט דעת תשובת הגאונים (באבן העזר סי' קנז) דמומר אינו זוקק ליבום דקנאים פוגעים בו ובמקום ערוה קיימא. הרי דדינו כגוי ממש להתחתן בו וע"כ יש בו גזירת בנותיהם. דמסתמא בתו תהיה מומרת

כמוהו. זה ברור ופשוט לפענ"ד. ועוד ראייה דפת מומר אסור דהא המחבר סתמא קאמר דמומר עושה יי"נ במגעו. ומשמע דאפילו מומר לדת הישמעאלים. ואף שהישמעאלים גופייהו אין עושים יי"נ אלא משום בנותיהם כמו גר תושב. וכן מוכח דהרח"ו ששתה יין עם איש שהמיר לדת ישמעאלים ועשה תשובה ועדיין לא גמר תשובתו כראוי. והראו לו מן השמים ששתה נסך. והאר"י ז"ל צוה להתענות (מובא בברכ"י שיו"ב ס' קכב אות ב), הרי דאף מומר לדת ישמעאלים אסור במגע. ומוכח דאף במומר איכא משום בנותיהם ופתו אסור".

כך פסק גם הגר"ש גאנצפריד בקיצור שלוחן ערוך (סי' עב סע' ב).

גם החת"ס (פתיחה להלכות יין נסך אות ב) כתב "הנראה מזה דצדוקים והקראים הסרים מדרכי תורתנו ראוי להרחיק משתיית יינם משום בנותיהם דלבסוף אתו לאמשוכי להסיר מדרכי ה' וגריע מנכרי דמינות משכה... ומכל מקום טוב לפני ה' לימלט מהם ומהמונם לא תקרב לפתח ביתה וכל באיה לא ישובן". וכן כתב בחידושיו לסי' קיב "ועוד נראה לי חדשים מקרוב באו אומות הממאסים בעבודה זרה שלהם מכל וכל ומאמינים בבורא אחד, אלא שהם מינים ומאמינים בדעות נשחתות מפסידי הדתות והאמונות כולם, יש להחמיר בהו טפי טובא, דשאני מינות דמשכא, ומכל שכן להרחיק מאפיקורס ישראל ולא כאותן האוכלים ושותים עמהם במסיבה, והרבה יש לדבר מזה, ומן השמיים ירחמו".

הגר"ע יוסף זצ"ל (יבי"א ח"ה סי' י) נשאל לגבי כשרות קופסאות שימורים המיוצרות בקיבוץ של מחללי שבתות, האם יש להחמיר מדין בישולי גויים. והאריך כדרכו בקודש בראיות לצד ההיתר וצד האיסור ומסקנתו היא שמעיקר הדין אין להחמיר בבישול של יהודי מחלל שבת או מומר, אך מהיות טוב ראוי שהמשגיח במפעל הוא זה שידליק את המכונות (תנורים או דודי בישול) על מנת שיחשב שהוא המבשל.